

Роль Одеської протичумної станції в системі моніторингу природних вогнищ зоонозів (історичний нарис)

Іван Русєв

*Національний природний парк «Тузлівські лимани» (Татарбунари, Україна)
e-mail: rusevivan@ukr.net; orcid: 0000-0003-4993-3672*

RUSEV, I. The role of the Odessa Anti-Plague Station in the system for monitoring natural foci of zoonoses (a historical overview). — The participation of zoologists in the prevention of plague and other highly dangerous infectious diseases began in the late 1930s with the monitoring of international vessels for the presence of rats arriving on ships at the ports of Odessa. With the reorganisation of the Odessa Anti-Plague Laboratory into the Anti-Plague Station, the scope of zoologists' activities expanded. Zoologists played a key role in the epizootiological investigation of natural plague foci in the Aral Sea Karakum Desert, and in monitoring natural foci of tularemia, leptospirosis and other highly dangerous diseases across Ukraine. From the mid-1980s onwards, an important role for the station's zoologists was assigned to the monitoring of arboviruses — West Nile fever, tick-borne encephalitis, Sindbis and others. At the same time, the Odessa Anti-Plague Station began hosting All-Union specialist training courses. With the establishment of the I. Mechnikov Ukrainian Research Institute of Plague Control at the Odessa Anti-Plague Station, the scope of monitoring for highly dangerous infections was expanded, and in-depth research began into the role of wildlife in maintaining and activating natural foci under the influence of environmental and anthropogenic factors.

Вступ

Історія Одеської протичумної служби нерозривно пов'язана з організацією та розвитком протичумної системи — унікальної спеціалізованої протиепідемічної та профілактичної служби з контролю за особливо небезпечними захворюваннями, носіями збудника, якими, як правило, є різні види гризунів, а переносниками — іксодові кліщі та блохи. Протичумна служба СРСР включала шість інститутів, 29 регіональних протичумних станцій, 53 польових протичумних станцій і близько 200 протичумних загонів, розташованих в 11 республіках колишнього СРСР.

У 1934 р. Наркомздрав СРСР за погодженням із санітарним бюро Ліги Націй, з метою контролю занесення чуми морськими шляхами, прийняв рішення про організацію Одеської портової протичумної лабораторії, яка почала функціонувати на базі Одеської морської санітарно-карантинної станції. Організатором та першим керівником лабораторії став великий спеціаліст з санітарної охорони морських кордонів, морської гігієни та епідеміології, к.м.н. М. А. Мінчін. Першим зоологом ПЧЛ стала Лідія Соколова. З 1945 р.

зоологом ПЧЛ став і Олексій Харченко, а в 1946 р. на роботу були прийняті зоолог, канд. біол. наук Надія Шамутіна, зоологи-паразитологи Йосип Кальфе та Людмила Стефанська. Вже з 1946 року лабораторія стала навчальною базою для лікарів та зоологів.

У 1948–1950 роках зоологи лабораторії під керівництвом зоолога Олексія Харченка брали активну участь у боротьбі з епідеміями туляремії на півдні України, проводячи широкомасштабні епізоотологічні обстеження території Одеської області на туляремію та профілактичні заходи з регулювання цієї інфекції. Після закінчення боротьби з туляремією в 1953 р. на роботу в ПЧЛ була прийнята зоолог-паразитолог Анастасія Азарова.

З 1957 р. Одеську протичумну лабораторію очолив Л. Коробов, який як лікар-епідеміолог брав участь у програмі глобальної ліквідації віспи, перемога над якою є найбільш значним досягненням медицини в ХХ ст.

Наприкінці 60-х років на Одеську ПЧЛ було покладено надання консультативно-методичної допомоги органам і установам охорони здоров'я України щодо попередження занесення та поширення карантинних та інших особливо небезпечних інфекцій. І на виконання таких завдань у 1966 р. на роботу було прийнято зоолога Аллу Семенову, а у 1967 р. — Валентина Соловійова. У 1970 р. з урахуванням поставлених завдань, у тому числі і по моніторингу великого спектру зоонозних інфекцій, де носіями збудника є ссавці, насамперед гризуни, Одеська ПЧЛ із значним збільшенням штатів була реорганізована в Одеську протичумну станцію (ОПЧС). Будинок протичумної станції розташовувався в Одеському порту (рис. 1).

Саме цього (1970) року, коли спалахнула холера в Одесі, ОПЧС здійснює провідні функції з організації та проведення протиепідемічних заходів щодо цієї інфекції. Після спалаху холери, в 1971 р. була організована філія протичумної станції в Криму, у складі якої почали працювати медичні теріологи з акцентом на моніторинг суден на наявність гризунів. Згодом філія Одеської ПЧС у Сімферополі переросла в Кримську протичумну станцію.

Рис. 1. Будівля Одеської протичумної станції МОЗ СРСР (у період з 1946 по 1986 р.).

Тим часом, незважаючи на зростання числа інфекцій за якими Одеська ПЧС здійснювала нагляд, фахівці протичумної служби вивчали насамперед значущість міжнародних вантажних перевезень у ймовірному занесенні збудника чуми гризунами. В основному, зоологи вели моніторинг за видовим складом і чисельністю гризунів на судах. У ході роботи проводилися вилови сірого, чорного щурів та хатніх мишей, важливість в епізоотіях чуми доводили різні колеги [Гамалея 1902, 1953; Щасний 1912; Айзенштадт 1954, 1959]. За рік бактеріологічний підрозділ лабораторії робив розтин і досліджував десятки тисяч гризунів, відловлених зоологами, як на судах, так і на об'єктах та території портів Одеси та Іллічівська. Результати проведеної роботи були узагальнені в кандидатській дисертації зоолога В. І. Соловійова у 1975 «Боротьба з гризунами на судах і в портах як міра профілактики чуми». Це була перша кандидатська дисертація серед зоологів Одеської протичумної станції.

У 1978 році на базі ОПЧС науковою групою за участю болгарських фахівців та вчених зоологів Ростовського науково-дослідного протичумного інституту були проведені експериментальні дослідження з чуми, метою яких було вивчення чутливості до чуми ховраха європейського, як можливого індикатора активізації реліктових природних осередків в умовах Українського Причорномор'я. У ході лабораторних експериментів з ховрахами, відловленими у Вінницькій області, вдалося підтвердити можливість існування природного осередку чуми в поселеннях європейського ховраха і що ці гризуни можуть бути джерелом зараження людей через переносників, бліх і кліщів, які на них мешкають.

Моніторинг природних осередків чуми в Казахстані

1980 року за наказом МОЗ СРСР прийнято рішення направляти зоологів та лікарів Одеської ПЧС до природних осередків чуми Казахстану на базі Арало-морської протичумної станції в м. Аральськ для здійснення моніторингу природних осередків чуми на величезній території — в Приараллі.

Відповідно до поставлених нових завдань для протичумної служби СРСР, була сформована зоологічна лабораторія Одеської ПЧС з набором нових фахівців-зоологів. 1980 року був прийнятий на посаду зоолога Нахаметов Геннадій Миколайович, а у 1981 року — Бабенко Микола Петрович і Русев Іван Трифонович. Усіх фахівців, які ведуть моніторинг та профілактику природних осередків чуми, як у Приаральських Каракумах, так і в інших природних осередках, тоді називали «чумологами». Основна частина польових робіт проводилася в Казахстані від Кизил-Орди на півдні і до Актюбінська на півночі з дислокацією базових зоологічних загонів в м. Аральськ. Функція зоолога полягала у керівництві епізоотологічною групою протичумного загону, куди входило ще 8 осіб — лаборантів та дезінфекторів. Головне завдання такої групи під керівництвом зоолога було обстеження вогнищевих територій на наявність поселень гризунів — носіїв збудника чуми, а також їх відлов для

лабораторних медичних та зоологічних досліджень. Основна робота проводилася з такими гризунами як тушканчики, піщанки, ховрахи. Робота в природних осередках чуми була справжньою школою, що увібрала в себе традиції найвідоміших зоологів всієї протичумної служби того часу — М. Калабухова, Б. Фенюка, Є. Ротшильда, С. Наумова, Ю. Ралля, С. Варшавського, В. Кучерука та ін. Цю школу «чумологов» пройшли в природних осередках чуми Приаралья такі зоологи Одеської ПНС, як Г. Нахапетов, М. Бабенко, І. Русев, Ю. Шильниковський, В. Березовський.

Одним із останніх зоологів-чумологів, кому довелося працювати в природних осередках чуми Казахстану перед розпадом СРСР, був автор (рис. 2). Працюючи кілька сезонів у природних осередках чуми в Приараллі, автор цього нарису, базуючись на працях попередників [Супотницький 2004; Супотницький & Супотницькая 2006], висунув гіпотезу виникнення спалахів чуми в м. Одесі (1794–1911) не внаслідок занесення збудника пацюками на морських судах, а в результаті прояву реліктових вогнищ.

Автором показано, що масштабні епідемічні прояви чуми в Причорномор'ї відбувалися в природних осередках чуми в результаті контакту людини з носіями збудника та його переносниками (кліщами і блохами). Це було можливим внаслідок розорювання степу, масштабного транспортування зерна чумаками до Одеського порту та занесення збудника з гризунами, шкурами степових бабаків, блохами, а також іксодовими кліщами, а також під час масової розробки каменоломень. Крім того, автор припустив залежність активізації осередків чуми в Одесі від геомагнітних аномалій і землетрусів, що підсилюють контакти заражених пацюків та бліх з людиною. При цьому було встановлено, що багато епідемій чуми на території України і в Чорноморсько-Каспійському басейні відбувалися синхронно, на значних один від одного відстанях, часом віддалених на тисячі кілометрів, що свідчило про автономне існування реліктових природних осередків чуми на території Північно-Західного Причорномор'я та спростовувало гіпотезу виняткового занесення небезпечної інфекції до Одеси морським шляхом.

Для перевірки гіпотези в умовах одеських катакомб зоологами Протичумного інституту була підготовлена спеціальна науково-дослідна тема, але реалізувати її не вдалося через різке скорочення фінансування досліджень, і цю тему інститут змушений був закрити у 2014 р.

Рис. 2. Керівник зоологічної групи І. Русев у Приаральсько-Каракумському природному осередку чуми під час вилову ховрахів (1981 р.).

Моніторинг природних вогнищ туляремії, лептоспірозу та інших особливо небезпечних інфекцій

Паралельно з виїздами в природні осередки чуми до Казахстану, зоологи під керівництвом завідувача зоологічної лабораторії В. І. Солов'єва почали активне обстеження природних вогнищ туляремії, які були актуальними на той час [Солов'єв *et al.* 1986; Компанцев 1966]. У ході зоологічних експедицій встановлювали роль основних та другорядних носіїв серед гризунів у підтримці природних вогнищ. Для цього в зоологічну лабораторію були взяті на роботу ще два зоологи Шильниковський Юрій Володимирович і Березовський Василь Іванович.

У ході моніторингу вогнищ туляремії наприкінці 90-х років та виявлення вогнищ, що активізувалися в Березівському, Комінтернівському та Татарбунарському районах Одеської області [Бощенко & Русев 2003; Бощенко *et al.* 2004], а також при аналізі архівних даних, нами було встановлено, що найбільший спалах захворювань на туляремію в Україні в другій половині ХХ століття у степовій зоні міжріччя Дністер-Південний Буг. Вона була обумовлена двома основними факторами: природним — найвищим у регіоні рівнем річних опадів у ХХ ст., та антропогенним — зумовленим незадовільним господарюванням в агроценозах, що сприяло значним змінам у небезпечних фауністичних комплексах і різкому росту чисельності миші курганцевої (*Mus spicilegus*) і полівки звичайної (*Microtus arvalis*) як епідемічно важливих видів гризунів. У ході епізоотологічного моніторингу вперше детально вивчено просторове поширення та еколого-епізоотологічні особливості курганчикової миші (рис. 3). Екологічні особливості та розповсюдження цього виду вивчали також І. Загороднюк та В. Березовський [1994].

Зоологічною лабораторією протичумної станції також була розроблена державна програма моніторингу вогнищ лептоспірозу, насамперед тих, де основним носіями збудника виступав сірий пацюк, як в антропогенних, так і в природних біотопах (свиноферми, заплави річок Дністра, у дельті Дунаю) [Тверезовський *et al.* 2012 а–б].

Рис. 3. Розкопка курганчика миші курганчикової для відбору проб на туляремію.

Рис. 4. Професор, доктор біологічних наук В. В. Кучерук та зоолог, кандидат біологічних наук Н. В. Тупікова (його дружина, проводить розтин курганчикової миші) в природному осередку туляремії в дельті Дунаю (Одеська область).

З 1984 р. після візиту на Одеську ПНС голови комісії МОЗ СРСР з природно-осередкових інфекцій професора В. Кучерука (рис. 4) і консультацій з ним, зоологічна лабораторія стала впроваджувати в роботу екологічний підхід до вивчення природно-осередкових інфекцій і планувати відповідні науково-дослідні теми. І з цього періоду, крім завдань з моніторингу природних осередків чуми, зоологи стали брати участь у проведенні науково-дослідних робіт на території правобережної України. Серед таких тем — «Вивчення лептоспірозу на території Правобережної України» (виконавець Н. Бабенко), «Роль дрібних ссавців у підтримці природних осередків туляремії в Нижньо-му Придністров'ї» (виконавець І. Русев)¹.

Важливим розділом роботи зоологічної лабораторії продовжувало залишатися проведення спеціальної підготовки з особливо небезпечних інфекцій. І вперше для протичумної служби України 1987 р. під керівництвом завідувача зоологічної лабораторії В. Соловійова були розпочаті всесоюзні курси тематичного удосконалення та спеціалізації для зоологів обласних санепідемстанцій СРСР. У ході цих курсів проводили семінари, читали лекції, проводили практичні заняття у польових умовах Причорномор'я, створювали робочі місця для зоологів.

На особливу увагу заслуговує створення першої в протичумній системі й єдиної в Україні вірусологічної лабораторії максимального рівня захисту (BSL 4), яка мала право і можливості проводити роботи з такими особливо небезпечними вірусами як Ласса, Ебола, Марбург. та ін. Після візиту до Одеської ПЧС академіка Д. Львова — директора Інституту вірусології АМН СРСР, під керівництвом Ю. Бощенка Одеська ПЧС стала опорною базою з вивчення екології збудників арбовірусів. І в цій програмі моніторингу арбовірусів були активно залучені зоологи Одеської протичумної станції.

¹ За підсумками цієї теми автором 1988 р. захищено дисертацію «Вплив антропогенної трансформації заплави Нижнього Дністра на поселення дрібних ссавців».

Для проведення моніторингу як у селітебних ландшафтах, так і в дикій природі, у зв'язку з завданнями, що розширюються, на роботу в Одеську ПЧС, були прийняті ще зоологи — Дашевська Олена Іванівна, а з лаборантів у зоологи був переведений Партига Володимир Іванович. Трохи пізніше, для ведення моніторингу існуючих інфекцій та нових зоонозів — арбовірусів, були прийняті на роботу зоологи Сацик Сергій Федорович, Потапов Олег Валерійович, Гержик Ігор Павлович, Васильков Ігор Анатолійович, Овчаров Олександр Петрович, Роман Євген Григорович, Ветчинкин Максим Євгенович.

1997 р. Одеську протичумну станцію реорганізували в Українську ПЧС, а після чергової реорганізації вона стала у 2000 р. Українським науково-дослідним протичумним інститутом ім. І. І. Мечникова та її першим директором став кандидат медичних наук Юрій Анатолійович Бощенко (рис. 5).

На початку 1990-х років зоологічний підрозділ колишньої станції було реорганізовано у відділ моніторингу осередкових екосистем, який очолив І. Русев. Згодом із перетворенням на інститут, відділ був реорганізований в Лабораторію екології носіїв та переносників особливо небезпечних інфекцій. Паралельно з науковою лабораторією існувала і практична зоологічна лабораторія¹, яку очолював зоолог Олександр Овчаров, а згодом — Олександр Гайдаш. У цій лабораторії працювали також зоологи Володимир Партига, Олена Дашевська, Дмитро Соколовський.

На базі зоологічної лабораторії у 2017 р. проведено Теріюшколу [Баркасі & Гайдаш 2019], яка стала одним з найпотужніших зібрань теріологічного товариства останніх років. На школі проведено як аудиторні сесії (рис. 6), так і польові заняття, включно з обліками дрібних ссавців.

Рис. 5. Будівля Українського науково-дослідного протичумного інституту ім. І. Мечникова.

Рис. 6. На засіданні 24 Теріюшколи в Одесі 2017 р. Фото С. Ничвінова.

¹ Інститут фінансувався за рахунок наукових тем (наукові лабораторії) і поточних задач протичумної станції (практичні лабораторії). Згадана лабораторія мала назву Лабораторія епізоотології ОНІ. Паралельно діяла наукова Лабораторія екології ОНІ, яку очолював І. Русев. — *Прим. ред.*

Слід зазначити, що протягом усього існування Одеської ПЧС було тісне співробітництво та спільні експедиційні виїзди із зоологами відділу особливо небезпечних інфекцій Одеської санітарно-епідеміологічної станції Давидом Айзнштадтом, а згодом з зоологом, який його замінив — Григорієм Браверманом. Основне співробітництво було зосереджено на моніторингу відомих природних осередків туляремії та лептоспірозу в Одеській обл.

За весь час існування протичумної лабораторії, згодом протичумної станції, в 2000 році реорганізованої в протичумний інститут, зоологи збрали величезний зоологічний матеріал. На основі даних польових та лабораторних досліджень зоологів написані сотні наукових статей, захищені дві кандидатські (В. Соловійов, І. Русев) та одна докторська (І. Русев) дисертації.

Нині за адресою вул. Церковна 2/4 знаходиться адміністрація Українського НД протичумного інституту і там встановлено бюст І. Мечникову.

Підсумки

У 1930-х роках виникла необхідність створення протичумної служби на території України. Наркомздоров'я колишнього СРСР ухвалило рішення про створення протичумної лабораторії в м. Одесі. З перших повоєнних днів до штату цієї лабораторії були прийняті зоологи, що спеціалізуються насамперед у галузі теріології. Основний акцент робили на моніторинг судів, що здійснюють міжнародні перевезення вантажів з портів країн, неблагополучних по чумі. Зоологи обстежували судна на наявність гризунів і за необхідності проводили їх вилов і дослідження.

Згодом завдання протичумної лабораторії були розширені, і фахівці проводили моніторинг природних осередків чуми (в Приараллі), природних осередків туляремії, лептоспіроз та інших особливо небезпечних інфекцій. Зоологи протичумної служби також організовували курси перепідготовки і підвищення кваліфікації біологів обласних СЕС колишнього СРСР. Нами 2017 р. на базі УНДПІ проведено також і Теріошколу. За роки існування протичумної служби в м. Одесі були підготовлені та перепідготовлені сотні зоологів та біологів обласних санепідемстанцій [Авербух *et al.* 2014].

На даний час протичумна служба практично перепрофільована в центр діагностики Covid і в останні роки реальних польових робіт з моніторингу природних вогнищ, практично немає. Це пов'язано як з ліквідацією в класичному вигляді відділів ООІ і СЕС в цілому, так і з перепрофілювання єдиного протичумного інституту країни. Підготовка та спеціалізація зоологів також не проводиться. Відсутня профільна підготовка зоологів і в одеських ВНЗ.

Література

Авербух, Л. Г., И. Н. Григорашева, З. Н. Нехороших, [et al.]. 2014. *Очерк истории Украинского научно-исследовательского противочумного института им. И. И. Мечникова*. Освіта України, 1–83.

- Айзенштадт, Д. С., А. А. Арсеньев. 1954. Истребление серых крыс в канализации. *Гигиена и санитария*. Медгиз., Москва, 45–47.
- Айзенштадт, Д. С. 1959. Характер взаимодействия между черной и серой крысой. *Зоологический журнал*, **38** (9): 1396–1405.
- Баркаси, З., О. Гайдаш. 2019. Зоологічні колекції: збір, облік, ідентифікація (звіт про роботу XXIV Теріологічної школи-семінару). *Theriologia Ukrainica*, **17**: 119–125. [CrossRef](#)
- Бощенко, Ю. А., И. Т. Русев. 2003. Антропогенная трансформация природной среды и активизация природного очага туляремии в Дунай-Днестровском междуречье Украины. *Материалы VI Российского съезда врачей-инфекционистов*. Санкт-Петербург, 51–52.
- Бощенко, Ю. А., И. Т. Русев, Л. Я. Могилевский. 2004. Особенности эпизоотийного и эпидемического проявления природного очага туляремии в зоне озера Сасык. *Вісник Сумського університету. Серія медицина*, № 7 (66): 43–50.
- Гамалея, Н. Ф. 1902. *Чума и крысы: наставления к истреблению крыс*. Одесса, 1–42.
- Гамалея, Н. Ф. 1953. Чума 1901 года в Одессе. В кн.: Гамалея, Н. Ф. *Собрание сочинений. Том 5*. Академия медицинских наук, Москва, 172–196.
- Загороднюк, И. В., В. И. Березовский. 1994. *Mus spicilegus* (Mammalia) в фауне Подолии и северная граница ареала этого вида в Восточной Европе. *Зоологический журнал*, **73** (6): 110–119.
- Компанцев, Н. Ф. 1966. Эпидемиология и профилактика туляремии на Украине (1960–1964). *Сборник материалов II научно-практической конференции ветеринарных и медицинских специалистов УССР по зоонозным инфекциям*. Киев, 190–197.
- Могилевский, Л. Я., И. Т. Русев. 1985. Комплексное изучение бактериальных природноочаговых инфекций в Нижнем Приднестровье. В сб.: *Зоонозные инфекции. Тез. докл. 6 Республканской конференции по вопросам борьбы с зоонозными инфекциями*. Киев, Черновцы, 41–42.
- Русев, И. Т. 1987. Изменение численности и биотопического распределения ондатры и водяной полевки в пойме Нижнего Днестра в условиях антропогенной трансформации ландшафта. *Холмаковые фауны Украины. Часть 4*. Институт зоологии АН УССР, Киев, 3–6.
- Русев, И. Т. 1988. Теріофауна и история теріологических исследований в заповедном урочище «Днестровские плавни». *Заповідна справа в Україні*, **4** (1): 58–61.
- Русев, И. Т., Г. К. Браверман. 1993. Динамика населения мелких млекопитающих в поливных агроценозах Нижнего Приднестровья. *Днестр-SOS: Тезисы докладов Международной экологической конференции по защите и возрождению реки Днестр. Том 3*. Одесса, 59–65.
- Русев, И. Т. 2005. Влияние антропогенной трансформации степей Украины на природные очаги туляремии. *Біорізноманіття та роль зооценозу в природних і антропогенних екосистемах: III міжнародна наукова конф. ДНУ, Дніпропетровськ*, 153–155.
- Русев, И. Т., Л. Я. Могилевский, Ю. А. Бощенко, В. Н. Закусило. 2005. Биоценотические особенности природных очагов туляремии степной зоны Украины. *Вісник Сумського державного університету*, № 7 (79): 25–35.
- Русев, И. Т. 2012. *Природа одесской чумы: экологические факторы и механизмы активизации природных очагов чумы в Северо-Западном Причерноморье*. ВМВ, Одесса, 1–400.
- Русев, И. Т., В. Н. Закусило, Д. В. Радьков. 2012. Мелкие млекопитающие целинных степных и антропогенных ценозов территории Тарутинского полигона. *Экосистемы, их оптимизация и охрана (Симферополь)*, **6**: 191–207. [URL](#)
- Русев, И. Т. 2020. Шакал звичайний (*Canis aureus*) у Національному природному парку «Тузлівські лимани». *Theriologia Ukrainica*, **20**: 46–57. [CrossRef](#)
- Соловьев, В. И., И. Т. Русев, Г. К. Браверман. 1986. Динамика численности мышевидных грызунов в Северо-Западном Причерноморье. *Тезисы докладов 4 съезда Всесоюзного териологического общества, Том 1*. Москва, 349–350.
- Супотницкий, М. В. 2004. *Где скрывается чума*. URL: <http://supotnitskiy.ru/stat/stat10.htm>
- Супотницкий, М. В., Н. С. Супотницкая. 2006. *Очерки истории чумы: В двух кн.* Москва, Кн. I : 1–468; Кн. II: 1–696.

- Тверезовский, М. В., И. Т. Русев, В. Н. Закусило и др. 2012. Характеристика источников инфекции в природных очагах лептоспироза. *Материалы IV Ежегодного Всероссийского конгресса по инфекционным заболеваниям*. Москва, 372.
- Тверезовський, М. В., І. Т. Русев, В. М. Закусило та ін. 2012б. Оцінка потенційної активності природного осередку лептоспирозу на Широколанівському полігоні. *Природно-осередковий інфекції* (Матеріали Всеукр. конф., 17–18 травня 2012 р.). Ужгород, 95–97.
- Щастный, С. М. 1912. Отчет по исследованию крыс на Одесской бактериологической станции с сентября 1910 по декабрь 1911 года (15 месяцев). *Чума в Одессе: эпидемиология, патология, клиника, бактериология и мероприятия*. Под ред. Л. Н. Малиновского, Д. К. Заболотного, П. И. Булатова. Санкт-Петербург, 91–121.
- Nekhoroshikh, Z. N., M. V. Malikova, Y. A. Boshenko, I. T. Rusev, V. S. Grekov. 2005. The epizootological-epidemiological control of the zoonotic chlamydioses in the Ukraine. *The proceedings of the Chemical and Biological Medical Treatment Symposium CB MTS – Industry IV*. Dubrovnik, Croatia, 17–23 September 2005). Dubrovnik, 222–227.

Резюме

РУСЕВ, І. Роль Одеської протичумної станції в системі моніторингу природних вогнищ зоонозів (історичний нарис). — Участь зоологів у профілактиці захворювань на чуму та інших особливо небезпечних інфекцій розпочалася наприкінці 30-х років ХХ століття з моніторингу суден закордонного плавання на наявність пацюків, що прибувають на судах у порти Одеси. З перепрофілюванням Одеської протичумної лабораторії на Протичумну станцію сфера діяльності зоологів розширилася. Основну роль зоологи виконували в епізоотологічному обстеженні природних вогнищ чуми в Приаральських Каракумах, у моніторингу за природними осередками туляремії, лептоспірозу та інших особливо небезпечних захворювань на території України. Починаючи з середини 1980-х років, важлива роль зоологів станції відводилася моніторингу арбовірусів — гарячці Західного Нілу, кліщового енцефаліту, Синдбісу та ін. У цей же час, на базі Одеської протичумної станції починають практикувати всеоюзні курси спеціалізації та перепідготовки зоологів. Зі створенням на базі протичумної станції Українського науково-дослідного протичумного інституту ім. І. І. Мечникова, було розширено спектр моніторингу особливо небезпечних інфекцій та почалися поглиблені дослідження ролі фауни у підтримці та активізації природних вогнищ під впливом екологічних та антропогенних факторів.